

POLOZAPOMENUTÉ VÁLKY

LUBOŠ TARABA

ROZUM PROTI VÍŘE

VELKÁ TURECKÁ VÁLKA 1683-1699

ROZUM PROTI VÍŘE

VELKÁ TURECKÁ VÁLKA 1683-1699

LEANDER RUSS

1857

5

LUBOŠ TARABA

ROZUM PROTI VÍŘE

VELKÁ TURECKÁ VÁLKA 1683-1699

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Ediční rada edice Polozapomenuté války

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc. (Ústav dějin UK a archiv UK)

prof. PhDr. Radek Fukala, Ph.D. (FF UJEP Ústí nad Labem)

doc. PhDr. Jan Halada, CSc. (FSV UK, Institut komunikačních studií
a žurnalistiky)

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. (FF UK a Technická univerzita v Liberci)

prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc. (FF ZČU, Katedra historických věd)

prof. PhDr. Miroslav Šedivý, Ph.D. (Ústav historických věd,
Univerzita Pardubice)

Copyright © Luboš Taraba, 2021

Cover © Jiří Arbe Miňovský, 2021

Drawings © Martin Ďásek, 2021

Photos © Staatliche Kunsthalle Karlsruhe,

Wikimedia Commons, 2021

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2021

ISBN 978-80-278-0028-5 (print)

ISBN 978-80-278-1067-3 (ePub)

ISBN 978-80-278-1068-0 (mobi)

ISBN 978-80-278-1069-7 (pdf)

OBSAH

Na stezce Boží	9
Boží vojska	35
Zlaté jablko	66
Hra o čas	91
Liga skoro svatá	128
Nit tractieren	156
Bašta islámu	172
Děsivý podzim	193
Žádný pardon	217
Türkenlouis	236
Špatný rok	259
Slankamenská neděle	275
Nic moc	294
Amatér a fanatik	310
Slunce nechtělo zapadnout	334
Uti possidetis	354
Chronologie vybraných událostí	369
Prameny a literatura	373

VELKÁ TURECKÁ VÁLKA 1683-1699

mapa významných bitev

Slankamen
1691

místo a datum bitvy

POLSKO-LITEVSKÁ
UNIE

HABSBURSKÉ
ZEMĚ

Dunaj

Vídeň

Neuhäusel
(Nové Zámky)

Kamieniec

PODOLÍ

Videň
1683

Parkány
1683

Gran

Vác
1684

Buda

U

H

R

Y

Nagyharsány
1687

Zenta
1697

Olasch
1696

Lippa

Lugos
1695

Grosswardein

TRANSYLVÁNIE
(SEDMHRADSKO)

MOLDÁVIE

Sáva

Esseg

Peterwardein

Titel

Temesvár

BANÁT

VALAŠSKO

Bukurešť

BOSNA

Slankamen
1691

Bělehrad

Sarajevo

Niš
1689

Vidin

Niš

BULHARSKO

BENÁTSKÁ
REPUBLIKA

Priština

Sofie

Adrianopol
(Edirne)

REPUBLIKA
DUBROVNIK

ČERNÁ
HORA

Skopje

Konstantinopol

ALBÁNIE

Ř

O

S

M

A

N

S

K

Á

RUMELIE

NEAPOLSKÉ
KRÁLOVSTVÍ
(Španěl.)

Korfu
(Benát.)

ŘECKO

Egejské
moře

Š

E

Středozemní
moře

Prevesa

Lepanto

Korint

MOREA

Athény

STAV PO KARLOVICKÉM MÍRU (1699)

- vazalové osmanské říše
- oblasti obsazené Habsburky
- oblasti obsazené Poláky
- oblasti obsazené Benáťany

0 100 200 300 km

„Necítím se vázán věřit, že tentýž Bůh, který nás obdaril smysly, rozumem a inteligencí, by chtěl, abychom jich nevyužili.“

Galileo Galilei, italský astronom, matematik (1564–1642)

„Ukaž mi, co nového přinesl Mohamed, a nalezněš tam pouze věci špatné a nelidské, jako je jeho příkaz šířit víru mečem.“

Manuel II. Palaiologos, byzantský císař (1350–1425)

Již téměř patnáct století dobývá Evropu „náboženství míru“, šířené často i ohněm a mečem. Jen pár desítek let poté, co se toto učení zrodilo během pouštních meditací rodáka z Mekky Muhammada ibn Abdilláh ibn Abdilmuttalib, čelil křesťanský svět doposud nepoznanému fenoménu „svaté války“. Už v roce 711 zahájili následovníci proroka invazi na Pyrenejský poloostrov. Půldruhého století nato se arabští piráti kochali z palub svých galér pohledem na omšelou a rozpadající se metropoli bývalé římské říše, nyní sídlo zástupce apoštola Petra na Zemi. A když se nositeli této víry v jediného boha bojujícího proti „přátelům Satanovým“ stali seldžučtí sultánové a po nich i příslušníci nomádkého kmene vedeného Osmanem, starý kontinent se otrásal v základech.

Následovala série „svatých válek“, v evropském provedení vedená na území „odvěkého nepřitele“ podle pravidla „obrana útokem“. Skončila po dvou stoletích porážkou křesťanského světa a novou, postupnou expanzí Osmanových potomků. Jejich útoky vygradovaly v první polovině 16. století, kdy se „machometáni“ zastavili před branami Vídně a chystali se dobýt Řím a po něm i Evropu. Byli však poraženi. Nejprve na Maltě, která se měla stát jejich odrazovým můstkem ke skoku do západního světa, a pár let nato u Lepanta. „Dlouhá válka“ na konci téhož století, v níž se znovu utkali Habsburkové, v tomto případě císař Rudolf II., s trojicí osmanských sultánů, skončila nerozhodně.

Pro konstantinopolské vládce však znamenala fakticky porážku, protože se po následujících šedesát let museli jen dívat, jak se Evropané hádají a vraždí ve jménu Boha, a oni to nedokázali a ani nemohli využít. A když se konečně nadechli k novému úderu proti „nevěřícím“, kteří si během třicetileté války i v následujících konfliktech rádně pouštěli žilou, neuvědomili se, že právě tento nejkrvavější evropský konflikt posunul jejich nepřátele kupředu natolik, že od té doby viděli jen jeho záda. Byť si někdy hleděli z očí do očí ze vzdálenosti délky šavle, ta se ve skutečnosti zvětšila na doštel muškety v rukách evropského pěšáka. Nebyl to však tento rozdíl, co rozhodlo. Zbraně či technika se dají snadno okopírovat. Ta hlavní změna spočívala v tom, že západní armády se proměnily na válečné stroje. Ač pomalé a těžkopádné, dalo se s nimi v bitvách manipulovat a řídit je, a přesně to jejich osmanským nepřítelům, kteří dále válčili „starým způsobem“ daným jejich vírou, unikalo.

NA STEZCE BOŽÍ

Jednačtyřicetiletý Mehmed IV., devatenáctý sultán osmanské říše, přezdívaný pro svou vášeň *Avci* (Lovec), vládl už pětatřicátým rokem. Třebaže ho šavlí zakladatele jeho dynastie, bájného Osmana, opásali už v šesti letech, příliš toho kromě ulovených zvířat nedokázal. Ale i zvěř začínala v poslední době docházet. I když si vzal deset tisíc naháněčů a lovců, úlovek byl někdy mizerný. Na sever od Dunaje to snad bude lepší, těšil se v polovině ledna 1683 po návratu z dalšího honu. Navíc by mu mohli konečně začít říkat *Gazi* – svatý bojovník. Příležitost se nabízela. Začínala nová „svatá válka“ proti *gávurům* (giaurům, „ďaurům“), modlícím se k jinému Bohu než tomu, kterého prorokoval Mohamed.

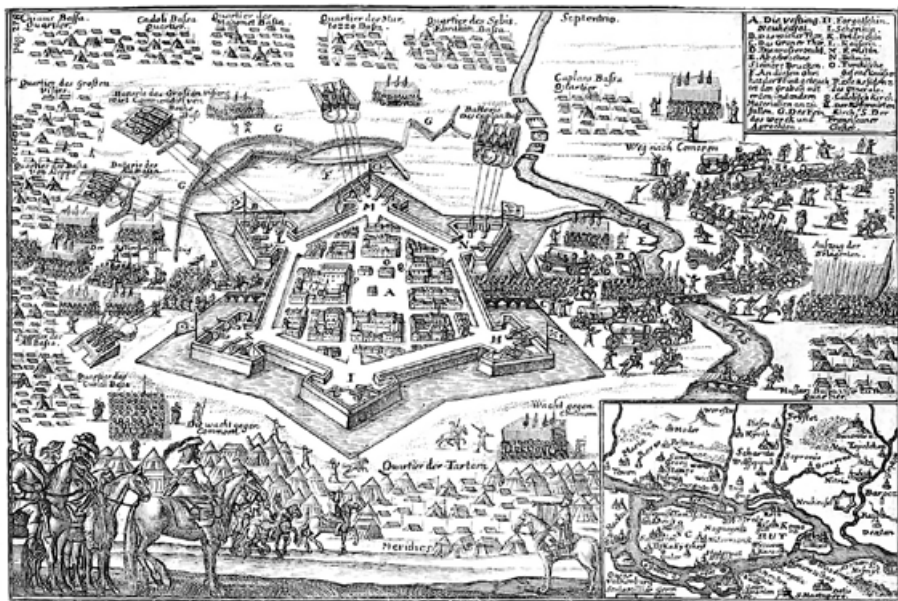
Milovníka přepychu Mehmeda, nechávajícího správu svého impéria v rukách jedenácti vezírů, do ní vmanévroval první z „nosičů vody“, jak zní překlad jejich titulu, Merzifonlu Kara Mustafa paša toužící už nejméně šest let po tom, aby se naplnila slova cestovatele Evliya Čelebiho o věži katedrály svatého Štěpána ve Vídni: „Kéž vznešený Alláh dovolí, ať se tato zvonice změní na minaret a kéž jednou odtud zazní volání k modlitbě.“ „Mazaný, nevěřící v Boha, krutý a lakomý“ devětačtyřicetiletý syn sipáhijského důstojníka Kara Mustafa, jak ho líčili benátští *bailové*, vyslanci na sultánově dvoře, byl podle nich neskutečně „ambiciózní“. Potom, co se díky

ROZUM PROTI VÍŘE

peněžům a podpoře velkovezíra Mehmeda Köprülüho propracoval až do čela státní rady, *divanu*, toužil vstoupit do historie jako ten, kdo se stane dobyvatelem bájné „říše zlatého jablka“. Až toto „jablko“ spadne Alláhovi do klína, nastane konec staré doby, věřili muslimové těšící se na „nové časy“. Ne nadarmo si Kara Mustafa pořídil sbírku map zemí střední Evropy, v nichž ho prý hodně přitahovaly bohaté Čechy a Bavorsko.

Naposledy se „Rakousko“, jak se v souvislosti s nově se objevujícími názvy „*Domus Austriae*“ či „*Monarchia Austriae*“ začínalo říkat habsburským zemím, utkalo s Osmany v šedesátých letech po pětasedmdesátiletém soužití, jež by se dalo charakterizovat jako permanentní pohraniční válka. Na víc si v Konstantinopoli, sužované po desetiletí „vládou žen“ a slabých sultánů, netroufali. Zaměstnávaly je úplně jiné starosti. Jen během osmi let se v mezidobí 1647–1655 vystřídalo šestnáct velkovezírů, z nich někteří skončili v rukách katů, popřípadě ve vyhnanství. Deset nejváženějších duchovních, velkých muftí, bylo v téže době vyhnáno. Jeden přišel o život. V asijské části osmanské říše došlo ke čtyřem povstáním, zatímco Konstantinopol jich zažila dokonce čtrnáct. Jenže pak se v září 1655 chopil řízení státu negramotný sedmdesátiletý Albánc z Rudniku Mehmed Köprülü. Z janičáře to přes kuchaře a správce stáji v sultánově paláci Topkapi dotáhl až na pomyslný vrchol do křesla velkovezíra. Když tento analfabet vládnoucí prostřednictvím písemných rozkazů a instrukcí poslední říjnový den roku 1661 umíral, měl na svém kontě vedle šestatřiceti tisíc popravených také patnáctým rokem se vlekoucí válku s Benátkami o Candii (Krétu), ale hlavně stabilizovanou říši rozšířenou o doposud autonomní Sedmihradsko, odvádějící do sultánovy pokladny každoroční tribut čtyřicet tisíc zlatých. Toto knížectví dlouho představovalo nárazníkové pásmo mezi Rakouskem a osmanskou říší, ale postupem času nabývalo pro obě strany na významu natolik, že se z něj stávalo pomyslné jablko sváru.

Teprve šestadvacetiletý Ahmed Köprülü, který zaujal na patnáct let otcovo místo, se projevil jako nadaný dědic. Už dva roky poté – zatímco jeho švagr Kara Mustafa, který byl dosazen spolu s ním do *divanu* jako *kaimakam*, tedy velkovezírvův zástupce v době jeho nepřítomnosti v hlavním městě, převzal řízení země – Ahmed, zvaný „Moudrý“ (*Fazil*), vytáhl proti Vídni. „Vy nevěřící psi. Co máte co dělat s pádišáhovou zemí. Válka, válka, válka,“ reagoval na rakouskou snahu dosadit za nového sedmihradského vojvodu generála Jana Kéményho. Dopadlo to tak, že Ahmed Köprülü potvrdil sedmihradským panovníkem Michaela Apafyho a hned nato vpadl se sto šedesáti tisíci muži do Maceristanu, jak Turci nazývali Uhersko. Cestou k císařskému rezidenčnímu městu si odskočil k údajně tehdy nejmodernější rakouské pevnosti Neuhäusel

Obléhání Neuhäuselu (Nové Zámky) v roce 1663.

ROZUM PROTI VÍŘE

(Nové Zámky), postavené před dvaceti lety na levém břehu řeky Nitry v Horních Uhrách. Zmocnil se jí koncem září. Ve Vídni to vyvolalo takovou paniku, že ze sta tisíc obyvatel jich během jediné noci uprchlo pryč až sedmdesát tisíc. Silné deště Köprülüho postup na Vídeň nakonec zastavily a donutily ho stáhnout se na zimu do Bělehradu, ale nezabránily mu dále se zaobírat plány, jak příští rok tažení na Vídeň úspěšně dokončit.

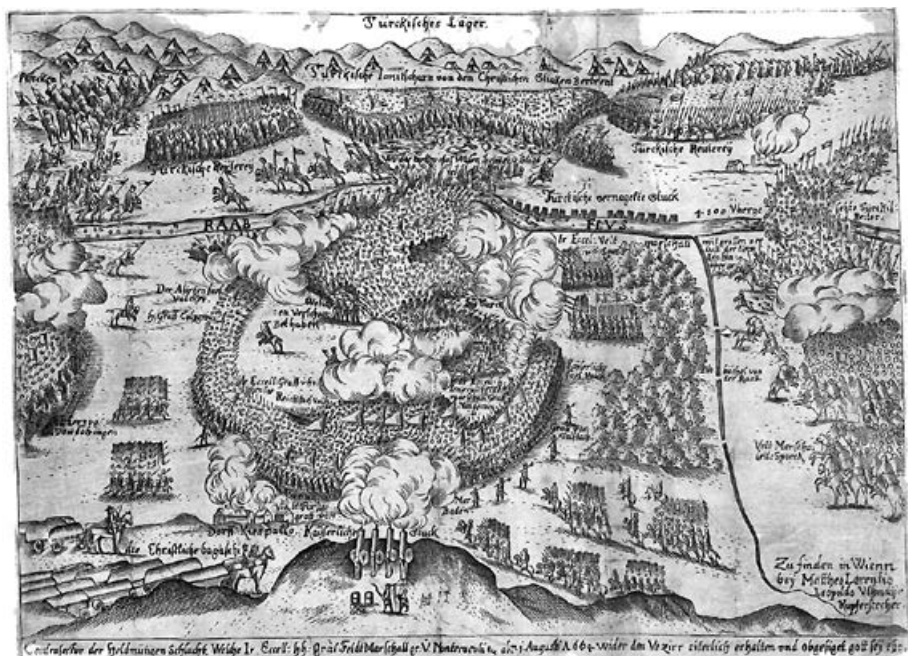
Tataři plundrující okolí Mikulova a Brna spolu se zprávami o pádu Neuhäuselu vydělali křesťanskou Evropu natolik, že říšské stavy zvýšily „tureckou pomoc“ pro císaře Leopolda I. hned trojnásobně. Dokonce i francouzský král Ludvík XIV., jinak stejně jako jeho předci spojenec Konstantinopole, poslal následující rok svému habsburskému bratranci pět tisíc mužů, aby mu pomohli bránit jeho hlavní město. Vášnivý milovník lovu a hudby Leopold, jen o málo mladší než Ludvík a Mehmed, se spoléhal vedle malé armády hlavně na modlitby. Tento odchovanec jezuitů se původně připravoval na duchovní kariéru, ale neštovice, které v červenci 1654 zabily jeho staršího bratra Ferdinanda, z něj učinily dědice trůnu, jenž se teď otrásal v základech.

Pouhých deset měsíců po pádu Neuhäuselu se Starým světem rozletěla v prvním okamžiku neuvěřitelná zpráva o porážce, kterou dvakrát tak silným „machometánům“ uštědřil veterán z třicetileté války maršál Raimund hrabě Montecuccoli, a to první srpnový den roku 1664 u řeky Raab (Rába) poblíž cisterciáckého kláštera v Mogersdorfu (St. Gotthard, Szentotthárd).

Oč více radosti toto první velké rakouské vítězství nad Turky, kterých padlo asi deset tisíc, na kontinentu vyvolalo, o to větší rozčarování zavládlo hned nato. Málokdo si – na rozdíl od tehdy pětapadesátiletého Montecuccoliho – uvědomoval, že „nepřátelé svaté víry“ sice prohráli jednu bitvu, ale nebyli poraženi. Dvacetiletý mír, uzavřený už osm dnů po bitvě ve Vasváru (Eisenburg) a stvrzený

koncem září v Neuhauselu, měl pro císaře Svaté říše římské (národa německého), českého a uherského krále, rakouského arcivévodu Leopolda nezanedbatelnou hodnotu, byť s hořkou pachutí. „Při pohledu na tu strašnou bídu a nebezpečí pro Evropu, rakouský dům musí vědomě snášet od Francie její svazky a z nouze činit přednost,“ vysvětloval, proč souhlasil s mírovými podmínkami, které se mu nezamlouvaly.

Tehdy třiaadvacetiletý Habsburk tím narážel na to, jak jeho o dva roky starší, stejně jako on pět let samostatně vládnoucí bratranec a později také švagr Ludvík XIV. uváděl do života ideu francouzské

V bitvě u Mogersdorfu, známé též jako bitva u St. Gotthardu, císařský velitel Raimund Montecuccoli v srpnu 1664 sešikoval své vojsko do půlměsíce a Turkům přecházejícím po dřevěném mostě řeku Raab uštědřil zdrcující porážku.

Císař Leopold I.

Francouzský král Ludvík XIV.

ROZUM PROTI VÍŘE

„přirozené hranice“ na linii Rýn – Alpy – Pyreneje. Její autorství patřilo Armandu Jeanovi du Plessis kardinálu-vévodovi de Richelieu. Jeho nástupce Jules Mazarin ji ještě rozšířil o „nedobytnou“ severní „baštu“, o Brabant patřící španělským Habsburkům. Po čtyřiatřicetileté válce s Madridem vedla od roku 1659 francouzská jižní hranice skutečně Pyrenejemi a na severu patřily Ludvíkovi části Flander, Lucemburska a hrabství Artois. Protože Mazarin oženil Ludvíka se starší dcerou španělského Habsburka Filipa IV. Marií Terezou, bylo zřejmé, jaké jsou další francouzské plány. Zdravotní stav Ludvíkova osmapadesátiletého tchána vládnoucího „říši, nad níž slunce nezapadá“, otevíral cestu k tomuto impériu přes manželskou postel, byť zde byl ještě Filipův dědic trůnu Karel, narozený v roce 1661. Toho však nikdo nebral vážně už kvůli tomu, že byl nemocemi postižen ještě více než jeho otec.

Proto Leopold akceptoval v rámci vasvárského míru nejen výměnu vyslanců mezi Vídní a Konstantinopolí a každoroční platbu „darů“ sultánovi, ale i to, že Mehmed IV. bude dále kontrolovat se Sedmihradskem i velkou část Uher rozparcelovanou na čtyři pašaliky a končící pouhých sto čtyřicet kilometrů před Vídní. O to více tento „hanebný mír“, jak znělo Uhrami, rozladil tamní šlechtu, která mluvila dokonce o „zradě“ za její pomoc v boji proti Turkovi. Císař je nejen ponechal na pospas „pohanům“, kterým museli platit daně, ale násilnou rekatolizací podpořenou chováním „německých“ pluků v tamních zimních kvartýrech, které mělo někdy blíže k řádění na dobytých územích, z nich učinil věčné nespokojence, „malkontenty“. Vídeňský dvůr však více než „kverulantští“ Maďaři zaměstnával „král Slunce“, který jako záminku pro další expanzi na své severní hranici využil nevyplacené věno své španělské manželky. Jelikož v Brabantu, Namuru a Mechelenu patřícím Španělsku platilo tzv. devoluční pravidlo, podle něhož měly děti i ženského pohlaví dědické právo před dětmi z dalších manželství, francouzští

právníci udělali z Ludvíkovy choti Marie Terezy Rakouské dědičku Španělského Nizozemí, po němž jejich panovník tolik toužil.

„Vpád Francouzů do Brabantu [...] není nic jiného než začátek nepřátelského pochodu k branám Vídně,“ bubnoval na poplach jeden z nejlepších císařských diplomatů François-Paul de Lisola poté, co se Ludvík 24. května 1668 vydal se svou armádou „na cestu“. Aby se mu císař a Říše příliš nepletli pod nohy, francouzští diplomaté přesvědčili kombinací slibů, peněz a hrozeb část německých kurfiřtů, že bude vhodnější držet se stranou, popřípadě francouzského krále raději rovnou podporovat. Když se k tomu připočte, že Španělsko už několik let válčilo s Portugalci, které Francie samozřejmě finančně povzbuzovala k odporu, výsledek byl nasnadě. Za necelý rok se Ludvík mohl radovat z míru a nových územních zisků na úkor Madridu.

Po celou tu dobu měl francouzský král v rukávu zastrčenou uherskou kartu. „Podporovat velkými výdaji vzdálenou válku“ si ale nepřál už proto, že nebyl podle vlastních slov žádným přítelem „revoltu lidu“. Stačilo, když „ti zločinci“, jak tituloval v soukromí tamní šlechtické předáky, nenechávali v klidu jeho vídeňského příbuzného a nedovolovali mu se dostatečně angažovat proti Francii. O to více císařovi rádci, mezi nimiž tehdy dominoval nejvyšší hofmistr Václav Eusebius kníže Lobkowicz spolu s tajným radou Johannem Weikhardem knížetem Auerspergem, tlačili na Leopolda I., aby učinil uherské rebelii konec. Lobkowicz, který se zhlédl v absolutismu *à la Louis XIV*, prosazoval na nápravu uherských poměrů recept, jenž se osvědčil v jeho rodných českých zemích, tedy tvrdou rekatolizací. Zároveň s tím se snažil sblížit s Francií za účelem dělby španělského dědictví jako předpokladu lepších vztahů mezi Versailles a Hofburgem.

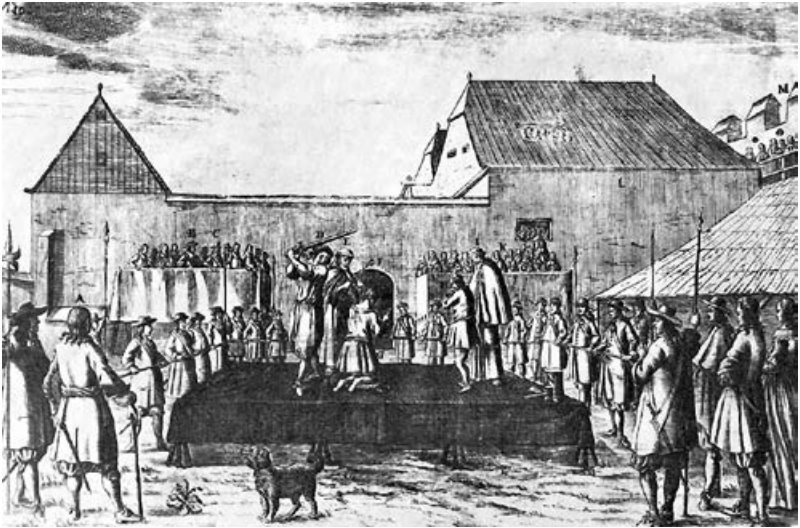
Čím více se však Leopold snažil po vzoru svého dědečka Ferdinanda II. „natáhnout“ Uhrům „české boty“, tím více se

ROZUM PROTI VÍŘE

bouřili. „Nepotřebujeme žádného německého krále. Chceme naše Uhry. Raději Alláha než mši,“ vyhlašovali uherští luteráni a kalvinisté. Turci byli v tomto směru tolerantnější než bigotní Leopold I., byť to dělali jen z toho důvodu, aby měli někoho, kdo bude pracovat a platit jim daně.

Uherští „nespokojenci“ udržovali kontakty s Konstantinopolí prostřednictvím sedmihradského vládce Michaela Apafyho, popřípadě přes správce budínského pašaliku. Na výzvy, aby sultán zahájil tažení proti Rakousku, které umožní Uhrům povstat, odpovídali vezíři stejně: je třeba vyčkat na správný okamžik.

„Nejsem tak zlý,“ povzdechl si Leopold I. po podpisu rozsudků smrti nad trojicí odbojných uherských magnátů Petra Zrinského, Františka Nádasdyho a Františka Krištofa Frangepana (Frankopan). Po jejich popravě koncem dubna 1670 následovaly vojenské trestné výpravy, zatýkání a konfiskace, které Uhry přivedly zdánlivě

Poprava Petra Zrinského a Krištofa Frangepana.

opět „k mravům“, ale pod povrchem vřela „nenávist vůči císaři a vládě“, jak konstatoval jeden francouzský pozorovatel.

Zřízení „gubernia“ jako uherské vlády, pronásledování nekatolíků a nasazení armády vedly k tomu, že řady „nespokojenců“ houstly. Nová šestiletá válka probíhající v letech 1672–1678 mezi Francií a Republikou sedmi nizozemských provincií, do níž se opět zamíchalo i Rakousko, vzbudila v „malkontentech“ naději. Dokonce slíbili Ludvíkovi svatoštěpánskou korunu a „věrnost do poslední kapky krve“, když jim pomůže se rakouského jha zbavit.

Nečekaná otrava jídlem Leopoldova švagra, třiatřicetiletého polského krále Michala Korybuta Wiśniowieckieho v listopadu 1673 umožnila Ludvíkovi rozehrát vedle uherské ještě polskou partii. Kdyby se mu podařilo prosadit na varšavský trůn někoho profrancouzsky smýšlejícího, tlak na Rakousko by se ještě zvýšil. Navíc by tímto kanálem mohl ještě lépe ponoukat Uhry proti Vídni.

„Spolehněte se na mě. Král s námi bude spokojen,“ řekl tehdy čtyřiačtyřicetiletý „velký hetman koruny“ Jan Sobieski, trávící od devatenácti let život válkami proti Tatarům a Turkům, marseilleskému biskupovi Orantovi de Toussaint de Forbin-Janson, kterého poslal jeho panovník do Varšavy, aby zaranžoval královskou volbu podle jeho představ. Rakouský kandidát na polský trůn, Karel Lotrinský, momentálně „vévoda bez vévodství“, o které ho obral už v roce 1669 právě Ludvík XIV., neměl sebemenší šanci. Stejně tak dopadl ale i hlavní francouzský kandidát Louis kníže de Condé a taktéž falcký kurfiřt Wolfgang Wilhelm.

Ludvík XIV. přesto mohl být spokojen. Nový král, jeden z vůdců probourbonské kliky v Polsku Jan III. Sobieski, zvolený 21. května 1674, se zdál být příhodným nástrojem francouzské politiky. Ludvík na něj naléhal, aby co nejdříve ukončil právě probíhající válku s Osmany, čímž by sultánovi umožnil soustředit se na Rakousko. Zároveň měl s pomocí francouzských peněz držet

ROZUM PROTI VÍŘE

nad vodou „nespokojence v Uhrách“. Sobieski za to od Ludvíka očekával vedle peněz podporu svého plánu získat zpět s pomocí Švédska braniborské Prusko, jehož jméno měl se svým královským titulem jako „vévoda pruský“.

To se samozřejmě nezamlouvalo jak „velkému kurfiřtovi“ Fridrichu Vilémovi v Berlíně, tak ve Vídni. Vyústilo to ve snahy sesadit Sobieského a na jeho místo protlačit Karla Lotrinského, který se čtyři roky nato stal navíc Leopoldovým švagrem, když se oženil s jeho sestrou, vdovou po polském králi Michalu Korybutovi. Jenže Sobieského vztah k Ludvíkovi XIV. postupně vychládal. „Na opakované a naléhavé přání [francouzského – pozn. aut.] krále jsem uzavřel mír s Portou, byť nevýhodný pro polský stát,“ stěžoval si pár měsíců po podpisu příslušné smlouvy s osmanskou říší v říjnu 1676. A to ještě netušil, že půldruhého roku nato Francie dojedná s Berlínem smlouvu, která jeho plány ohledně Pruska definitivně potopí. Ještě ostřeji se na Ludvíkovu adresu vyjadřovala Sobieského manželka, francouzská markýza Marie Casimire d'Arquien, žijící od pěti let v Polsku, kam byla vyslána jako budoucí dvorní dáma. Tehdy už jedenáctinásobná pětatřicetiletá matka, pro Poláky Marysieńka, si v tomto směru nebrala žádné servítky.

Mír s unií Království polského a Velkoknížectví litevského se stal posledním státnickým aktem velkovezíra Ahmeda Köprülüho. Zemřel pár dnů nato začátkem listopadu v důsledku nemístného pití. Tomu holdoval také jeho nástupce Kara Mustafa. Jako silně věřící se sice vyhýbal Mohamedem zakázanému vínu, zato ke kořalce měl vztah více než kladný. Ve Vídni ale všechny více zajímalo nikoli, co velkovezír pije, ale jak se tento muž, kterého předcházela pověst člověka „nenávidějícího křesťany“, zachová. „Pokud se sultán rozhodne k útoku, velké ztráty křesťanstva jsou nevyhnutelné. Císaři chybí polní velitelé, důstojníci a k tomu, kvůli nedbalosti jeho ministrů, zásoby a peníze,“ konstatoval jeden benátský diplomat

pobývající tou dobou v rakouské metropoli, topící se ve strachu z nové „turecké války“. Ta však ještě nebyla na programu dne. Kara Mustafa musel ze všeho nejdříve vyřešit válku s Ruskem, kterou zdědil po svém švagrovi Ahmedu Köprülüm.

Imrich Tököly, vůdce protihabsburského povstání v Uhrách.

ROZUM PROTI VÍŘE

Ve Vídni se pokusili využít této příležitosti ke konečnému zpacifikování nepoddajných „kuruců“, kteří si do svého čela zvolili v roce 1677 jednadvacetiletého hornouherského magnáta Imricha Tökölyho, jenž měl „labantům“, tedy císařským, co vracet. Jeho otec zemřel na počátku této nové vlny revolt sedm roků předtím během dvoutýdenního obléhání hradu Arva (Orva, Orava). Tehdy čtrnáctiletý Imrich se údajně zachránil útekem v převlečení za dívku.

Když rakouští diplomaté v únoru 1679 dojednali mír s Francií, možnost zatočit s Uhry se zdála více než lákavá. Rusko-turecký mír podepsaný v Bachčisaraji v lednu 1681 však tyto plány zvrátil. Kara Mustafa se mohl plně koncentrovat na nový „džihád vedenný mečem“. O to více se mu uherští „nespokojenci“ hodili. Už v březnu téhož roku se v Konstantinopoli objevili Tökölyho emisáři s žádostí o podporu a během srpna a září již byla pohromadě kurucko-turecká armáda, do níž na velkovezírův rozkaz dodali své oddíly pašové z Temesváru a Velkého Varadínu (Grosswardein, Oradea). Její vpád do Horních Uher jen prohloubil ve Vídni obavy z dalšího vývoje.

„Snaží se poštvat a poslat nepřítele křesťanství, Turka, proti nám. A to proto, aby až ochabneme obranou před týmž, nás snadněji dostal do svého jha,“ psal Leopold I. svému vyslanci v Londýně Karlovi hraběti Waldsteinovi na adresu francouzského krále. Byla to pravda jen na půl. Ludvík nemusel Kara Mustafu přesvědčovat, že by měl vytáhnout proti Vídni. Chtěl to snad ještě více než francouzský král. Ten ale nečekal, až se Turci rozhybou. I stávající napětí mu stačilo, aby opět o něco vylepšil nejen svou severní hranici. Od 30. září 1681 mu patřil Štrasburk, pokládaný za základní kámen francouzských reunií v Říši, a také italské Casale.

Příměří, které Leopold I. uzavřel s Tökölym v prosinci 1681, naznačilo, že si císařovi poradci v čele s Lobkoviczem uvědomují nutnost najít nový *modus vivendi* s „nespokojenci“, když se je

nedařilo porazit. Císaři to radil i papež Inocenc XI., snažící se ho zároveň sblížit s polským králem. Ve Vídni na tom pracoval nuncius Francesco Buonvisi, který do roku 1675 působil ve Varšavě. Tam ho zastoupil Opizio Pallavicini, jemuž zdatně sekundoval císařský diplomat Hans Christoph svobodný pán Zierowski. Hlavním přesvědčovacím prostředkem byly peníze a sliby, například svatba Sobieského syna s jednou z rakouských arcivévodkyň nebo kus Slezska. Tomu se samozřejmě snažili zabránit Francouzi, v první řadě vyslanec ve Varšavě François Gaston markýz de Béthune, švagr polské královny, taktéž vybavený patřičnými zdroji z Paříže. „Tyto výdaje jsou jen stín toho, co vydávají Francouzi, a naše převyšují dvakrát,“ stěžoval si Zierowski nad omezenou výší rakouského všimného.

Když večer 31. prosince 1681 přijel do Vídně osmanský posel, „všichni měli starost, že by mohl přinášet tureckou válku“, zaznamenal do svého deníku hessenský vyslanec Justus Eberhard Passer. Nejen proto, že se navíc blížil konec dvacetiletého míru z Vasváru, odjel začátkem února 1682 do Konstantinopole mimořádný vyslanec (internuntius) Albert hrabě Caprara.

Ještě než tam dorazil, Ludvík XIV. koncem března nečekaně přerušil své vojenské aktivity na Rýně. Prý kvůli hrozícímu nebezpečí z východu. Zároveň vyslal deset válečných lodí k Dardanelám, aby sultánovi naznačil, jak se chovat k jeho vyslanci, na kterého dopadla nevole za útok francouzského admirála Abrahama Duquesna, jenž v rámci boje proti tripoliským pirátům, rozumějícím prý jen „řeči děl“, rozstřílel v červnu 1681 jejich galéry i přístav Chios, patřící osmanskému impériu. Zmíněný ambasador Gabriel Joseph de la Vergne de Guilleragues celou záležitost rychle urovnal „dárky“ ve výši dvě stě tisíc livrů, ale Leopold a jeho poradci tohoto příznivého momentu nedokázali využít. Když Caprara doputoval 11. dubna do Konstantinopole, musel konstatovat, že je s ním sice „nakládáno

ROZUM PROTI VÍŘE

zdvořile [...], na rozdíl od Guilleraguese“, ale „nepřátelství je namířeno proti nám“. Nevěděl, že francouzský ambasador pouhé tři dny před jeho příjezdem ujistil Kara Mustafu, že Francie proti sultánovi s Rakouskem do holportu nepůjde. Caprara, který byl na každém kroku svědkem válečných příprav, proto Leopoldovi I. doporučoval smířlivější postoj vůči „králi-slunci“, a o to více přitvrdil proti kurucům: „Navrhoval bych soustředit ke zničení rebelů v Horních Uhrách silnou armádu. To by tady vyvolalo opravdový dojem.“ Jenže na pořadu dne ve Vídni byl dialog s Tökölym. „Pán jedné části Uher“ sice kontakty s Vídní tajně udržoval, ale mnohem intenzivněji jednal s Turky. Koncem dubna 1682 osobně navštívil Budu, aby se správcem tamního pašaliku bejlerbejem Usun Ibrahimem pašou domluvil na další postup.

Hned na první audienci u Kara Mustafy 13. května 1682 bylo Caprarovi jasné, že válka je jen otázkou času. Jak jinak si vyloužit velkovézírový požadavek na zbourání pevnosti Leopoldstadt (Leopoldov) v Horních Uhrách, na navrácení veškerého majetku zkonfiskovaného kurucům a roční tribut půl milionu zlatých?

Na „malkontenty“ si mezitím došlápl Sobieski. Zastavil transfer peněz – pět tisíc tolarů měsíčně z Francie – Tökölymu. Nebylo to nezištné. Polský král kalkuloval i s variantou, že se Kara Mustafa může místo na Rakousko nakonec zaměřit na Polsko. Tím se pro něj Vídeň stávala ze soupeře potenciálním spojencem proti společnému nepříteli. Gesto s kurucy se nedalo interpretovat jinak.

V téže době svolal Leopold I. do Ödenburgu (Šoproň) uherský zemský sněm. Aby si naklonil Tökölyho, vrátil mu veškerý zabavený majetek a souhlasil i s jeho svatbou s Helenou Zrínskou, o dvanáct let starší vdovou po Františku Rákoczim. Ten tak vyženil obrovské statky Zrínských ležící z velké části v Apafyho Sedmihradsku, které se staly jeho novou mocenskou základnou i spojovacím článkem s osmanskou říší.

Srážka kuruců s labanty (císařskými vojáky).

Zvolením Tökölyho švagra, šestačtyřicetiletého maršála hraběte Pavla Esterházyho uherským palatinem došlo de facto k odstranění nenáviděného rakouského „gubernia“ v Uhrách. Zakopaný pes se však skrýval v otázce „evangelického náboženství“. A protože Tököly, který byl zároveň luteránským předákem, požadoval, aby se na novém uspořádání poměrů v Uhrách podíleli i Turci, nebylo o čem hovořit. Už deset dnů po své svatbě „kurucký král“ 24. června 1682 Vídni vypověděl příměří.

Protože se nedařilo upokojit ani ostatní uherské protestanty, tajná rada i sám Leopold docházeli postupně k názoru, že budou muset udělat výraznější ústupky už z toho důvodu, že „rezident“ Georg Christoph von Kunitz, zastupující v Konstantinopoli vídeňský dvůr, je stejně jako internuntius Caprara zaplavoval dopisy

ROZUM PROTI VÍŘE

varujícími před osmanským nebezpečím. „Velkovezír trvá ve svém nadšení na válce a jeho osobní důvody pro ni jsou tak silné, že je nemožné ho přesvědčit o opaku,“ hlásil Caprara s tím, že není ani velká naděje na to, aby Kara Mustafu finančně motivoval. „Na to se nedá spolehnout,“ tvrdil s tím, že ani velkovezírovi „nepřátelé“ u osmanského dvora „nedělají proti válce nic, a to v naději, že utrpí porážku a sám si tak připraví svůj pád“. Caprara odhadoval, že si Kara Mustafa ročně přijde na milion tolarů jen od cizích vyslanců, jejichž „dárky“ však podle osmanského uvažování nebyly pokládány za úplatky, takže na takový prostředek nemohl vůbec sázet.

V červenci 1682 se Tököly stal dobrovolně osmanským vazalem odvádějícím do sultánovy pokladny čtyřicet tisíc tolarů. Třebaže *ulema*, sbor duchovních autorit, a sultánova matka dávali přednost Tökölyho tiché podpoře, Kara Mustafa měl jiné plány. Když *Valide Sultan* podlehla nabídce peněz, které jí budoucí tažení jejího syna proti Rakousku přinese, vyhlášení války posvěcené nakonec i samotným muftím nestálo nic v cestě. Do Vídně byl odeslán dopis císaři, aby se stáhl z Uherska a vzdal se mimo jiné pevností Komarn (Komárno), Prešpurk (Bratislava), Leopoldstadt (Leopoldov) a Raab (Győr). Navíc měl platit půl milionu zlatých ročně. Pokud tak neučiní, Vysoká Porta to bude pokládat za akt nepřátelství. Mezitím Kara Mustafa nařídil budínskému bejlerbejovi Usun Ibrahimovi, aby s šesti tisíci janičářů posílil Tökölyho povstalecké vojsko. Další sbor dodá Michael Apafy. Společně dobudou v polovině srpna „královo“ sídelní město Koschau (Košice). V září budou následovat města Eperies (Prešov), Levant (Levice) a Leutschau (Levoča).

Netrvalo dlouho a tlumočník Janati informoval svého zaměstnavatele Capraru, že „budeme mít válku. Věci už zašly příliš daleko“. Kara Mustafa totiž 6. srpna 1682 přesvědčil na zasedání *divanu*

zbývající čtyři vezíry, kteří společně s vojenským soudcem, správcem státní pokladny a kancléřem tvořili sultánův užší poradní kruh, že je na čase vyrazit k Vídni, že tentokrát se podaří to, co nezvládl ani sám Sulejman I., přezdívaný mezi „nevěřícími“ Nádherný. Jako „boží znamení“, kterým zapůsobil na samotného sultána, Kara Mustafa využil nenadálou smrt čtyř císařských diplomatů působících v Konstantinopoli. Zda tomu napomohl, je otázka.

Šest dnů nato dvorská válečná rada ve Vídni na rozšířeném zasedání zopakovala, že císařovým hlavním nepřítelem zůstává „ochránce Uhrů“ Ludvík XIV. Přesně tomu odpovídal vznik „laxemburské aliance“ iniciované Leopoldem I., který tak chtěl s pomocí říšských knížat chránit Porýní ohrožované expanzivním francouzským monarchou. Plně s ním souhlasil maršál markrabí Hermann von Baden, který se jen před pár měsíci stal prezidentem dvorské válečné rady. Na své straně měl pochopitelně španělského vyslance Carla Emanuela d'Este markýze de Borgomanera a také kapucínského pátera Emmericha Sinelliho, toho času vídeňského biskupa a císařova tajného radu. V opozici proti nim stáli předseda říšské dvorní rady Jan Adolf hrabě Schwarzenberg podporovaný papežským nunciem kardinálem Franceskem Buonvisim, budoucím dvorským kancléřem Theodorem Heinrichem hrabětem Strattmannem a taktéž budoucím dvorským komořím Ferdinandem Josefem knížetem Dietrichsteinem. Podle nich pobýval hlavní protivník v Edirne, kde se momentálně věnoval své vášni, kterou měl společnou s císařem. Leopold za lov a zbraně utrácel ročně šedesát tisíc tolarů. A stejnou částku vynakládal za muzicírování, koncerty a hudební nástroje.

V září už Caprara hlásil, že příští rok je třeba očekávat turecký útok. Totéž si myslel i Jan III. Sobieski znepokojený kurucko-tureckou ofenzivou v Horních Uhrách. Toho využil císařův vyslanec Zierowski k oslabení francouzského vlivu. Začátkem

ROZUM PROTI VÍŘE

října 1682 krále požádal, aby vyhostil jeho francouzského kolegu hraběte du Vernay. Ten pro jistotu uprchl do Gdaňska a profrancouzská strana se stáhla do ústraní.

Protože stále nebylo úplně jasné, proti komu Turci zaútočí, Sobieski navrhl Leopoldovi spojit se proti společné hrozbě. Třebaže Vysoká porta, jak se říkalo *divanu* podle jedné z bran sultánovy rezidence Topkapi, prohlásila v polovině září Tökölyho „knížetem středních Uher“, ve Vídni převládal názor, že by bylo záhodno se se „slovenským králem“ (*tót királi*) domluvit. V listopadu jeho dva emisáři, Stepan Czirman a Sigismund Jánoky, přijeli do Hofburgu. K ničemu to ale nevedlo. Nepomohla ani Sobieského nabídka, že by se do těchto tajných rozhovorů mohl vložit jako prostředník.

Koncem října se sultán a *divan*, scházející se čtyřikrát týdně po každé na sedm až osm hodin, přesunuli z Konstantinopole, kam se na čas vrátili, opět do Edirne. S nimi museli i rakouští diplomaté Kunitz a Caprara, hlásící, „že pro mír tu nezbývá žádná naděje, ale nabízí se jiná medicína, a to se rychle vyzbrojit a napadnout Turky v Uhrách“.

Přesně v polovině prosince Sobieski sdělil papeži, že je připraven jednat s Vídni o protiturecké alianci. Zároveň s tím oznámil francouzskému vyslanci Nicolasi Louisovi markýzi de Vitry, který před necelými dvěma roky vystřídal markýze de Béthune, že ho čest a svědomí zavazují bojovat proti Turkům. Zároveň mu vrátil roční apanáž sto tisíc livrů, kterou od něj dostával.

Pro jednasedmdesátiletého „svatého otce“ Inocence XI., civilním jménem Benedetta Odescalchiho, to byla vynikající novina. Od nástupu na stolec svatého Petra v roce 1676 usiloval o to, aby se Francie, Polsko a Rakousko daly dohromady a společnými silami zbavily křesťanský svět osmanské hrozby. Jeho vyslanci v hlavních městech měli v tomto směru jasné úkoly. Ve Vídni a ve Varšavě nebyli proti, stejně tak v Benátkách. Kámen úrazu představoval „nejkřesťanštější

král“ ve Versailles. Přesto, že před dvaceti lety pomohl pětitisícovým kontingentem porazit Osmany u Mogersdorfu a nyní slíbil pomoci Polsku, bude-li Osmany napadeno, Ludvík XIV. nepřestával být ani

Papež Inocenc XI.

ROZUM PROTI VÍŘE

na okamžik sultánovým spojencem. Jak lyricky poznamenal nitranský biskup Ján Gubasóczy, „turecký měsíc vychází v noci a galský kohout nespí“.

O to více Leopoldovi diplomaté sháněli spojence. Protože jejich panovník disponoval neskutečně malou stálou armádou, na papíře to bylo pětadvacet tisíc mužů, ale ve skutečnosti jich bylo jen kolem dvanácti tisíc, ze všeho nejdříve se obrátili na členy protifrancouzského tábora. Jako prvního získali bavorského kurfiřta Maxmiliána II. Emanuela. Byl to obrovský úspěch rakouské diplomacie, protože jeho otec Ferdinand Maria patřil k hlavním spojencům Francie. Svědčí o tom i sňatek Ferdinandovy nejstarší dcery Marianne Christine s nejstarším synem Ludvíka XIV. v roce 1680. V tomtéž roce Max Emanuel v okamžiku plnoletosti převzal vládu od svého strýce-regenta. Necelý rok nato se devatenáctiletý kurfiřt a císař setkali v květnu 1681 v Altöttingenu. Když mu Leopold předal jako dar zdobený kord, Max Emanuel prohlásil, že ho tasí pouze na císařovu obranu.

Zde se také na scéně objevil Fra' Marco d'Aviano, tehdy padesátiletý kapucín, kterého předcházela pověst muže se zázračnými schopnostmi. Přes císařova velitele Karla Lotrinského, kterého měl vyléčit z jedné z mnoha nemocí, jež ho sužovaly, se dostal k Leopoldovi. Poprvé se uviděli v září 1680 v Linci a z benátského rodáka, civilním jménem Carlo Domenico Cristofori, se stal téměř na dvacet let císařův zpovědník a rádce, a to až do své smrti. Byl to také Marco d'Aviano, kdo společně s Dominikem Ondřejem hrabětem Kounicem sjednal sňatek Maxe Emanuela a Leopoldovy dcery Marie Antonie. Prý tomu hodně napomohla svým osobním šarmem i Kounicova manželka, čtyřiaadvacetiletá Marie Eleonora ze Šternberka.

Tím začal pozvolný odklon Bavorska, jedné ze čtyř *mocností* v Říši, od Versailles, který potvrdila smlouva z 26. ledna 1683.

Bavorský kurfiřt podle ní Leopoldovi poskytne příštích pět let osm tisíc mužů za čtyři sta tisíc zlatých ročně. Den nato se protiturecká aliance rozrostla o Ernsta Augusta knížete Braunschweig-Lüneburg. Za padesát tisíc tolarů měsíčně sliboval postavit do pole dvacet tisíc mužů.

Polský král a „zachránce Vídně“ Jan III. Sobieski.

ROZUM PROTI VÍŘE

Téhož dne se sešel polský sejm, aby jednal o spojenectví s císařem. Zatímco Leopoldův nový vyslanec Karel hrabě Waldstein vehementně uplácel část členů parlamentu, Sobieski se připravoval na střet s profrancouzským táborem. Jeho vůdce Jan Andrzej Morsztyn se totiž chystal využít „symbolu polské anarchie“, tzv. *liberum veto*, k paralyzování sejmu, jenž musel všechna usnesení schvalovat jednomyslně. Jeho „*Nie pozwalam!*“ (Nedovoluji to!) mělo poslat alianci s Vídní ke dnu, jak si přál Ludvík XIV. Jenže Sobieski měl v rukách Morsztynovu korespondenci s Versailles. A když se k tomu přičetly dopisy francouzského vyslance du Vernaye, a navíc ještě korespondence jeho odpůrců s braniborským kurfiřtem, 16. března 1683 explodoval skandál, který zlomil profrancouzské klíče vaz. Čelný představitel profrancouzské frakce Jablonowski v kleče prosil o odpuštění, zatímco Morsztyn pro jistotu uprchl. Dožil na dvoře Ludvíka XIV. jako jeho sekretář. Cesta k uzavření rakousko-polské aliance byla volná.

Mezitím Leopoldovi nabídl pomoc prostřednictvím Vatikánu sám Ludvík XIV. Svatému otci by stačilo, kdyby se choval tak, „aby se Německo a ostatní křesťanské země cítily volně bez strachu z Tvých zbraní“, jak vzkázal do Paříže. A třebaže Ludvík ukončil blokádu Lucemburku, údajně kvůli nebezpečí z východu, nikdo mu nevěřil. Každopádně historicky první rakouský vyslanec v Paříži Heinrich Franz hrabě Mansfeld v březnu 1683 tvrdil, že „turecká válka je základním kamenem, na kterém francouzský král staví šťastný výsledek všech svých plánů“. Brzy nato dal Ludvík Mansfeldovi na vědomí, že by se za dočasnou neutralitu spokojil s reuniemi, tedy územními zisky, kterých dosáhl do roku 1681.

Ale ani Svatý otec netrpěl předsudky. Dokonce se obrátil na perského šáha, hlavního nepřítele osmanského impéria z východu, aby využil sultánova zaneprázdnění na západě ve svůj prospěch.

Poslední březnový den roku 1683 byla uzavřena smlouva mezi Leopoldem I. a Sobieskim. Dojde-li k obležení Krakova, Rakousko poskytne šedesát tisíc vojáků, čtyřicet tisíc jich přivede polský král, bude-li napadena Vídeň, zněla dohoda. Sobieskiho noční můrou byly peníze. Závisel na polských magnátech, zda mu dodají dostatek mužů. Leopold mu proto narychlo poslal dvě stě tisíc zlatých a pomáhal mu i nadále. Uhradil jeho staré dluhy, přenechal mu výnos ze solných dolů, ve Slezsku vypsál novou daň, a navíc přesvědčil Inocence XI., aby pražský arcibiskup prodal část církevních statků a tyto peníze poslal do Polska. Sobieski dá nakonec dohromady za tři sta šedesát tisíc zlatých slíbených čtyřicet tisíc mužů.

Sultánovo vojsko, janičáři a elitní sipáhíjské pluky, se od Edirne vydalo na pochod téhož dne. „My, Mehmed, z milosti Boha vládnoucího na nebesích, slavný a všemocný vládce Babylónie a Judeje, Východu a Západu, vládce všech pozemských a nebeských království, velký král svaté Arábie, rodem král Jeruzaléma, korunován slávou, pán a vládce hrobu božího posla ukřižovaného nevěřícími, dáváme Tobě, římskému císaři, naše svaté slovo, že jsme připraveni k válce proti Tvé bezvýznamné zemi a že ji povedeme s našimi třinácti králi s milionem třemi sty tisíci bojovníky, pěšimi a jízdními. S tímto vojskem, o němž nemáš Ty ani Tvoji [lidé – pozn. aut.] představu, zasáhneme bez slitování a smilování Tvou malou zemi kopyty našich koní a vydáme ji všanc železu a ohni,“ pohrozil sultán v dopisem Leopoldovi, než se usadil do pozlaceného vozu se stříbrnými koly. Přes Plovdiv, Sofii a Niš cestoval do Bělehradu, kde se měla celá osmanská armáda co nejdříve shromáždit. Sultán nepřeháněl. V porovnání s jeho říší bylo habsburském impériem jen jednou z mnoha evropských zemí.

Proti proudu Dunaje vyplulo zároveň sto třicet lodí vezoucích do Budy potřebné zásoby. Všude už bylo dostatek trávy, aby se koně a ostatní zvířata mohli napást. Sultánovo vojsko šlo po „turecké

ROZUM PROTI VÍŘE

cestě“, kterou dal Kara Mustafa včas opravit. Podle francouzského vyslance Guilleraguese „nevěřící“ vypadali „bídňě, neměli střelné zbraně, velitele ani disciplínu. Jako kdyby část z nich sebrali cestou“. Naproti tomu jiní líčili osmanskou armádu jako impozantní mnohonárodnostní sílu, která se jako barevné moře valila na sever. Byli zde vojáci ze všech koutů impéria půlměsíce, od severní Afriky přes Egypt a Sýrii až po Kavkaz a Balkán. Až se sejdou, bude jich asi sto padesát až sto sedmdesát tisíc, z toho devadesát tisíc vojáků, mezi nimi dvacet tisíc janičářů. Dalších dvacet tisíc mužů dodá Tököly, dále tajně udržující kontakty s Vídní, a přibližně tolik bude i obávaných krymských Tatarů sloužících sultánovi jako lehká jízda. Jejich zatím jediným protivníkem byly časté deště, které zpomalovaly postup ještě více než osmdesát vozů sultánova harému vezoucích vše potřebné pro jeho favoritku Rabii Güldniş Emetullah.

BOŽÍ VOJSKA

Třicetiletá válka přinesla Evropě konec jedné epochy „válečného umění“. Riskantní bitvy nahrazovala stále více strategie materiálního vyčerpání protivníka kombinovaná s obléháním. Zásadně se měnila taktika ovlivněná technickými novinkami. Na významu nabývala pěchota zformovaná nikoli do tercí, ale do střeleckých linií. Mušketu s doutnákovým zámkem rychle vytlačila pět až šest kilogramů vážící a sto šedesát centimetrů dlouhá „flinta“ s křesadlovým zámkem, umožňující střelbu s oporou v rameni. Její název vnikl z anglického *flint*, tedy z pazourku používaného jako „ohnivý kámen“ (*Feuerstein*) pro zapálení střelného prachu. Vedle vyšší přesnosti dovolovala o něco rychlejší vedení palby. Přibližně jeden výstřel za minutu. Díky menší ráži 17,6 milimetru mušketýři, kterým se tak stále ještě říkalo, u sebe nosili více munice. Z jedné libry (453 gramů) olova se odlévalo patnáct oproti původním dvanácti střelám. Ty byly zabalené v papírové nábojnici včetně odměřené dávky dvaceti gramů střelného prachu. To usnadňovalo a urychlovalo nabíjení. Účinný dostřel byl přibližně dvě stě kroků, dostřel o sto kroků dále při střelbě přímo na cíl. Při ústové rychlosti asi čtyři sta metrů za sekundu kulatá olověná střela ztrácela rychlost na sto metrů za sekundu, a tak se mušketýři učili nadsazovat, čímž dokázali zasáhnout protivníkovy řady až na čtyři sta kroků. „Kule“ pršící z výšky narušovaly protivníkovy

ROZUM PROTI VÍŘE

formace, čímž se snižovala útočná síla a schopnost udržet vlastní linii. Přesnost byla nižší, na sto metrů flinta zasáhla cíl v podobě lidské postavy každou druhou až třetí střelou. „Vysoký rozptyl“ však vyrovnávala střelba vedená salvami.

Čtyřicet až pětáctýřicet centimetrů dlouhý bayonette, bodák nasazovaný zpočátku do hlavně pušky, zase vytlačil dlouho neodmyslitelnou „královnu zbraní“ obhajovanou rakouským maršálem Montecuccolim, tedy pět až šest metrů dlouhou píku. Jestliže v roce 1600 připadal jeden mušketýr na pět pikenýrů, o osmdesát let později byl poměr přesně opačný a dále rychle klesal. Z „tureckého bojiště“ se píka vytratila pouhých šest let po Montecuccoliho smrti v roce 1680. Bodák byl ve střetu s jízdou, na což byl primárně určen, praktičtější. Ludvík XIV. sice tuto novotu zamítl jako nepraktickou, protože s „bajonetem“ v hlavni se nedala mušketa použít ke střelbě, ale pokrok zastavit nedokázal. Už v roce 1669 byl bodák ve Francii zdokonalen tak, aby nepřekážel výstřelu. Druhou, poboční zbraní pěchoty byla šavle. Naproti tomu důstojníci a poddůstojníci si podrželi halapartnu nebo sponton jako odznak své hodnosti a postavení.

Další novinku představovali granátníci, určení původně k obraně pevností a polních opevnění. V každé rakouské setnině jich bývalo osm a jejich počty stoupaly. Brzy jich byly celé setniny a jako elitní střelecké oddíly byli nasazováni do obtížných akcí. V jejich výzbroji však nadále hrály důležitou roli, vedle flint s bodákem a pěchotních šavlí, jeden a půl kilogramové kovové nebo skleněné granáty naplněné střelným prachem a zapalované hořícím doutnákem.

Válka se navíc z „umění“ měnila na „vědu“. Ze všeho nejdříve vznikaly dělostřelecké a „inženýrské“ školy. V těchto branžích se prosazovali neurození disponující potřebným vzděláním a znalostmi z matematiky, geometrie a přírodních věd.

Stejně převratným momentem se stala nutnost udržovat stálou armádu. Nadále fungovala praxe vojenských podnikatelů-plukovníků, ale i zde se postupně prosazoval vliv státu pozvolna přebírajícího spolu s financováním ostatní organizační záležitosti. Pryč byla doba dvacetitisícových „malých“ armád s několika děly. Padesátitisícové, ale i sedmdesátitisícové polní vojsko nebylo už ničím překvapivým. Důsledkem byly nové formy získávání vojáků. Vedle tradičního verbování se šířil konskripční systém. Jádrem vojska ale zůstávali nadále dobrovolníci, žoldnéři, často i ze zahraničí. Jejich věk, když se upsali, se pohyboval nejčastěji mezi jednadvaceti až šestadvaceti lety. Tyto jednotky se svou organizací nelišily od pluků tvořených povolanci. Rozdíly přetrvávaly ve výcviku. Každý pluk měl své regule, které se často hodně rozcházely.

Taková armáda představovala nový nástroj v evropské zahraniční politice. Její řízení bylo stále více soustředěno v rukou státu, tedy panovníka, válečné rady a nově i ministerstva války. A s tím byl spojený rozkvět byrokracie i další zátěž eráru. Za války to bývalo sedmdesát až pětasedmdesát procent všech státních výdajů. Extrémní situace panovala v Rusku, kde to bylo šedesát procent v době míru a pětadevadesát procent za války. Tyto nové poměry zrodily novou kategorii podnikatelů, armádních dodavatelů, často židovského původu, jakým byl například rodák z Heidelbergu, *faktor* Samuel Oppenheimer, zajišťující zásobování císařské armády od roku 1683 až do své smrti na jaře 1703.

Třebaže se to může zdát paradoxní, válka měla pozitivní dopad na oblasti, kterým se vyhnula. Zemědělství profitovalo na dodávkách koní a zásob jako nikdy v době míru. To platilo samozřejmě i pro města a rozvoj manufaktur produkujících zbraně, střelný prach, látky a vše ostatní. Zvláště střední Evropa, Čechy a Slezsko, se tak mohly poměrně rychle oklepat z katastrofy zvané třicetiletá válka. Navíc to mělo velký pozitivní dopad na rozvoj válečné

ROZUM PROTI VÍŘE

techniky a technologií, kterými západní svět začal stále rychleji předstihovat centralizované osmanské impérium držící se starých zákonů a zvyků vycházejících z islámu.

Armáda se stávala také ekonomickým faktorem v pozitivním smyslu slova. V době míru se vojáci podíleli na sklizních, stavěli a udržovali cesty, kanály, budovali opevnění, za což dostávali příplatky k žoldu. Navíc stále více zajišťovali vnitřní bezpečnost včetně výběru daní. Potlačování nespokojenosti včetně vojenských revolt se stalo běžnou náplní jejich povinností. Důležitá byla taktéž pomoc při hašení požárů a v době přírodních katastrof.

Na významu nabývaly pevnosti. Jejich cena byla sice obrovská, zato náklady na jejich posádky klesly. Chránily důležité komunikační uzly vodních a pozemních cest, takže žádný velitel nemohl riskovat a ponechat nedobyтую pevnost ve svém týlu. Ohrožoval by tak nejen vlastní zásobování, ale i případnou ústupovou cestu. Rozvoj dělostřelectva nutil architekty stavět stále propracovanější, a tudíž nákladnější opevnění. To s sebou neslo logicky i vyšší finanční nároky v případě obléhání. Stejně důležitý faktor představovali architekti, kteří pevnosti stavěli, i odborníci, kteří se zabývali technickou stránkou obléhání a dobývání.

Oproti západní Evropě nebyla pevnostní síť na rakousko-tureckém pomezí tak hustá a propracovaná, ale rakouská „vojenská hranice“ v Chorvatsku a Slovenii sahající až k Peterwardeinu (Petrovaradin), jejíž výstavba začala po roce 1578, se představám tehdejších pevnostních architektů přibližovala alespoň svou strukturou. Další část hranice, oddělující „královské Uhry“ od osmanského území, byla opevněna řidčeji. Zde se jednalo o linii pevností chránících přístup do Dolních Rakous, k Vídní a na Moravu. Grosskirchen (Kanisza, Nagykanisza) představovala s Vídeňským Novým Městem poslední překážky před Vídní a západně od Balatonu, zatímco na druhé straně jezera plnila tuto